

Orbán Endre:

A relatív többség és következményei

2014. április 6-án kerül tesztelésre az új választási rendszer.¹ Az új játékszabályok több fontos strukturális változást hoztak. **Egyrészt hangsúlyeltolódás ment végbe a vegyes rendszeren belül a többségi rendszer irányába:** eddig a 386 képviselő 46%-a, azaz 176 fő, egyéni választókerületekből, 54% pedig, azaz 210 fő, pártlistákról jutott be az Országgyűlésbe. Az új választójogi törvény szerint a 199 képviselő 53%-a, azaz 106 fő, kerül be egyéni választókerületből, és csupán 47%, 93 fő pártlistáról. **Másrészt a korábbi kétfordulós, abszolút többséges rendszert felváltja az Egyesült Királyságból ismerős egyfordulós, relatív többséges szisztéma.** Az alábbi írás e két rendszerszintű változás egyes elméleti és gyakorlati következményeit veszi számba.

I. A választási rendszer hatása a pártrendszerre

Történetünk azzal a fiktív helyzettel kezdődik, mely szerint egy többségi elven működő választási körzetben négy jelölt indul, népszerűségük pedig 10%, 20%, 30% és 40%-nak felel meg. Mivel csak egyikük nyerheti el a képviselői mandátumot, kérdésként merülhet fel annak a racionális választónak, akinek az első, a 10%-os jelölt a kedvence, hogy hogyan szavazzon. Joggal gyanakodhat ugyanis arra, hogy hiába megy el szavazni, jelöltjének semmi esélye nincs megszerezni a mandátumot, így szavazata nem fog túl sokat érne. Ez a felettébb bosszantó következtetés (melyet az országos lista – bár kisebb relatív súllyal de - kompenzál a hazai rendszerben) gondolkodóba ejtheti választónkat, hogyan viselkedjen, hogy nagyobb valószínűséggel legyen mandátumra váltható a szavazata.²

Ezt követő okoskodását a fennmaradó három jelölt közötti preferenciája és nyerési esélyeik dönthetik el. Ha ugyanis második favoritja az egyébként is legnépszerűbb jelölt, akkor minden rendben van. Viszont mi a helyzet akkor, ha bárkit támogatna, csak a 40%-os jelöltet nem? Ez esetben a racionális döntés a második esélyes, a 30%-os jelölt mellett szól. Így fordulhat elő az, hogy a racionális szavazó többségi rendszerben kedvenc jelöltje, a 10%-os népszerűséggel bíró jelölt kárára inkább egy másik, nagyobb nyerési valószínűséggel induló jelöltet fog támogatni, mivel nem szeretné, hogy szavazata kárba vesszen. Ez lényegében azt jelenti, hogy a **többségi rendszerben a választók két jelöltet preferálnak és amennyiben egy harmadik is indul, az alapvetően csak veszíteni tud.**³

Ugyanez a felismerés persze nem csak a racionális választó, hanem a racionális pártbürokrata oldalán is jelentkezik, és így fordul elő az, hogy a többségi rendszerben a választás a jelöltek előzetes egymás javára történő visszalépése révén lényegében két

¹ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. Elérhető: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100203.TV (Letöltve: 2014. 02.10.)

² Dennis C. Mueller: *Public Choice III*. Cambridge, New York, 2003., 303-332. o.

³ Duverger 1954-ben kifejtett elmélete szerint, mely később „Duverger törvénye” címen maradt fenn, a többségi rendszer kétpártrendszert eredményezhet. Ld. Lorenz Blume et al.: The Economic Effects of Constitutions: Replicating – and extending – Persson and Tabellini. *Public Choice*, 2009/139., 200. o.

jelölt szűk veresenyévé válik. **A rendszerbe kódolt hosszútávú következmény továbbá a kétpártrendszer valószínű kialakulása is, amint ahogy az más, többségi elven működő választási rendszerekben is történt.** Igaz ez még akkor is, ha jelenleg mintegy történelmi kivételként a Westminsterben egy harmadik párt képviselői is jelen vannak.

II. A választási rendszer hatása a választói preferenciák parlamenti reprezentativitására

A korábbi fiktív helyzettel szemben Magyarországon nem ilyen letisztult a helyzet, hiszen a választási rendszer továbbra is vegyesnek nevezhető, azaz két szavazatot adhat le minden Magyarországon bejelentett lakóhellyel rendelkező választópolgár, egyet az arányossági elven működő listára, egyet pedig az egyéni választókerületben induló jelöltre. (A belföldi lakóhellyel nem rendelkező külföldi állampolgárok egyetlen szavazata e ponton nem releváns, hiszen ők csak a vegyes rendszer „arányos ágán” szavaznak.) **Az új helyzet érdekessége azonban, hogy felborult az arány a listás és az egyéni képviselőjelölti helyek között, avagy másként fogalmazva: a társadalmi preferenciákat hívebben tükröző arányossági rendszer még jobban torzul a kormányzóképeség javára. Mit jelent ez?**

Újabb fiktív esetként tételezzük fel, hogy elindul egy harmadik párt is a választásokon, melynek országosan 10%-os támogatottsága van és ennek megfelelően meg is szerez 9-10 képviselői helyet. Azonban amennyiben ez a 10%-os támogatottság többé-kevésbé egyenlően oszlik meg az ország különböző részein, úgy egyéni képviselői mandátumot sehol nem fog nyerni, parlamenti képvisellete pedig végsősoron a parlamenti összlétszámhoz viszonyítva jóval elmarad az országosan 10%-os népszerűségétől.

A többségi rendszer tehát nem pusztán azt preferálja, hogy két párt küzdjön meg egymással, hanem a kialakult végeredmény nem tükrözi híven a társadalomban megjelenő preferenciákat, így igazságtalannak tűnhet minden további párt (és választóik) irányában. (A torzító hatás közismert példajaként gondolhatunk a 2000-es amerikai elnökválasztásra,⁴ ahol az összességében kevesebb szavazatot szerző Bush került ki győztesen a választási küzdelemből.)

Hogyan értelmezhető mindez a választói preferenciák szempontjából? **Egy nagy kiterjedésű ország esetén, mint például az Egyesült Államok, valószínűleg más gondjai és igényei vannak a választóknak Oregonban és Texasban. Ezen segíthet a többségi elven alapuló egyéni választókerületi szisztéma. Ebben az esetben ugyanis a rendszernek egy, a földrajzi reprezentativitásról szóló olvasata adódik, szemben az ország különféle preferenciáit érvényesítő listás szavazással, mellyel egy „minitársadalom” kerülhet be a parlamentbe.⁵**

⁴ Az eset szemléletes bemutatását lásd:

http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_presidential_election,_2000 (Letöltve: 2014. 02. 20.)

⁵ Blume: i.m. 201. o.

III. Arányos versus többségi: előnyök és hátrányok

Mint látható, az egyfordulós többségi rendszer, ha nem is alakít ki kétpártrendszert, de semmiképpen nem kedvez a harmadik pártoknak, sőt kifejezetten **belépési akadályt jelent egy harmadik pártnak a politikai térén.**⁶ Ennek egyik negatív olvasata lehet a kisebbségi preferenciák háttérbe szorulása, hiszen ha egy párt egy tisztán többségi rendszerben csak 5%-os támogatottsággal bír, akkor minimális az esélye egyetlen mandátum elnyerésére is. Vegyes rendszerben ellenben, ugyan a parlamenti összlétszámhoz képest lefele torzított nagyságrenddel, de legalább bejuthat a parlamentbe.

A harmadik pártokkal szembeni kizáró hatáshoz kapcsolódik a többségi rendszer egy másik hátulütője. Tétélezzük fel, hogy a választásokon két párt (X és Y) az i1, i2, és i3-as jelzésű választókerületekben az alábbi eredményeket éri el:

	i1	i2	i3	Szavazatok száma	Mandátumok száma
X párt	1100	1010	4	2114	2
Y párt	900	990	1996	3886	1

Mint a táblázatból látható, a három egyenlő méretű választókerület versenyében hiába kapta Y párt összességében a legtöbb szavazatot, mégis X párt vitte el a képviselői helyek kétharmadát. Hogyan alakulhat ki mindez? A megfejtés kulcsfogalma az ún. gerrymandering.⁷ A jelenség lényege, hogy **mivel a relatív többségű rendszerben teljesen lényegtelen, hogy a nyertes mennyivel győz, a pártok késztetést érezhetnek a választási földrajzzal történő trükközésre, azaz a választási körzetek számukra kedvező megrajzolására, illetve ellenfeleik egy-egy körzetbe történő szorítására** (mint ahogy a táblázatban az i3 jelzésű szavazókerületben történik). Egy ebből a szempontból is értelmezhető jogforrástani előírás, hogy az országgyűlési képviselők választását szabályozó törvény az egyéni választókerületeket felsoroló mellékletekkel együtt sarkalatosnak minősül,⁸ így módosítása *elvileg* nagyobb konszenzust kíván meg. Ezenfelül, bár vélhetően nem erre találta ki a hazai jogalkotó, de a gerrymanderingre való késztetést tompító hatású ösztönzőként funkcionálhat az egyéni választókerületben nyertes képviselő pártjának felülkompenzációja. Utóbbi fényében az egyéni győzelemhez nem szükséges szavazatok (mint a táblázatban az i3-as választókerületben a Y pártra leadott ötödik szavazat utáni voksok, azaz 1991 szavazat) felkerülnek az országos listára leadott szavazatok közé. Bár kétségtelen, hogy az országos listás helyeket eldöntő sok millió szavazat között ezen szavazatok relatív súlya rengeteget csökken, mégis visszafoghatja a pártok manipulációs szándékait.

⁶ David B. Johnson: *Közösségi döntések elmélete. Bevezetés az új politikai gazdaságtanba.* Osiris, Budapest, 1999., 157-159. o.

⁷ Uo. 151. o.

⁸ Németh Márton: Sarkalatos dilemmák. *Ars Boni*, 2013/1., 56-60. o.

A fent jelzett negatív aspektusokkal, veszélyekkel szemben **a többségi rendszer (és a kétpártrendszer) révén kialakuló felülrepresentativitásnak több pozitívuma is említhető. Ezek egyike a stabil kormányzat.**⁹ Mivel az arányos rendszer kifejezetten kedvezőbb az újabb pártok megjelenésének, ez egyben a koalíciós kényszert is magában hordozza, amennyiben a kormányt a törvényhozás és nem egy külön választói eljárás iktatja be (mint például az Egyesült Államok elnökét). E ponton az arányos rendszer választói szempontból igencsak problémásnak tűnik. Szép és jó, hogy sok különböző csoport jelöltjei juthatnak be a parlamentbe, ugyankor mindez aránytalanul jelentős alkupozícióba hozhatja a kisebb pártokat és egyébként is **jelentősen megemeli a választásokat követő kormányprogram előreláthatatlanságát.** Mivel a pártok a választások után szükségszerűen alkupozícióba kerülnek, így nem világos, hogy ha például a zöldberuházások támogatása miatt szavaztam X pártra, akkor a választások utáni pártok közötti egyezkedés során ez a preferenciám mennyire fog érvényesülni.

Egy ehhez szorosan kapcsolódó következmény az elszámoltathatóság és a felelősség kérdése. **Nem mindegy ugyanis, hogy egy tisztán többségi (és egymandátumos) választókerületekből álló rendszerben tudom, hogy engem ki képvisel (azzal a megszorítással, hogy ha az általam választott személy nem nyer, akkor nem képvisel senki), vagy egy tisztán listás rendszerben rögtön 199 személy képviselne.** Ráadásul, utóbbi esetben, nagy valószínűséggel koalíciós kormány alakulhat, mely az egymásra mutogatások révén végképp elkenheti a felelősség kérdését. És még egy jelentős szempont: a listáról nem tudom kihúzni azt a személyt, akit adott esetben nem kedvelek, míg az egyéni választókerületben ítélezhetek a versengő jelöltek fölött. Másképp fogalmazva, **a listás rendszerben jelentősen megnő a pártvezérek szerepe** úgy a listán szereplő személyek és sorszáruk tekintetében, mint a reprezentativitás (perszonalizáció, tabloidizáció¹⁰) révén. Ezzel szemben az egyéni választókerületi rendszer az elszámoltathatóság logikájára épül.

IV. Alkalmazások

Az új választási rendszer a korábbival szemben fordított alagra építkezik: míg korábban inkább a kétfordulós egyéni választókerületi rendszernek volt alkalma módosítani, torzítani az arányos eredményt (lásd például az 1998-as országgyűlési választásokat¹¹), az új rendszerben úgy tűnik, inkább az arányos rendszer tompíthatja a többségi rendszert és annak pozitív, valamint negatív következményeit.

⁹ A stabil kormányzatra törekvésnek különféle technikai vannak. Egy extrém példaként említhető a görög megoldás, amely a választásokon győztes pártot automatikusan 50 képviselői hellyel jutalmazza. Lásd: <http://www.sartiradiolive.com/index.php/cikkek/57-goeroegorszag/420-a-goeroeg-valasztasi-rendszer> (Letöltve: 2014.02.20.)

¹⁰ Böhm Kornél: Politikai kommunikáció: helyzetek és gyakorlatok. *Politikatudományi Szemle*, 2003/3., 203. o.

¹¹ A választások áttekintéséhez lásd:

http://hu.wikipedia.org/wiki/Jelenkori_magyarorsz%C3%A1gi_orsz%C3%A1ggy%C5%B1l%C3%A9si_v%C3%A1laszt%C3%A1sok#Az_1998-as_v.C3.A1laszt.C3.A1s (Letöltve: 2014.02.20.)

A relatív többség elve, azaz az egyfordulós egyéni választókerület alkalmazása megnehezíti a harmadik pártok dolgát, így alkukényszert teremt. Ennek negatív olvasata, hogy a társadalmi preferenciák széles spektruma nem feltétlenül kerül a neki megfelelő súllyal képviseletre az Országgyűlésben. Mindamelllett azonban, hogy a reprezentativitás szempontjából az országos lista pozitívan hat és tompítja a relatív többségi rendszer harmadik pártokat kizáró logikáját, az országos listán megszerezhető kevesebb számú mandátum „alulértékeli” még az 5%-ot elérni tudó pártokat is. Ráadásul az országos listán alkalmazott d’Hondt módszer¹² a több szavazatot elért pártokat preferálja. (Korábban ezt a módszert eleve csak a kompenzációs listaként kezelt országos listán alkalmazták az országgyűlési választásokon.)

Ezenkívül tovább csökkenti a harmadik pártok részarányát a sajátosan kodifikált relatív többségi rendszer azon jellemzője, hogy az egyéni választókerületben mandátumot nyerő jelölt után is jár majd töredékszavazat a győztes pártjának, mégpedig az első és a második helyezett szavazatszama közötti különbségnek megfelelő mennyiségű (a táblázat i1 oszlopában ez a szám 199, az i2-ben 29, az i3-ban pedig 1991 szavazat). Bár a töredékszavazatok kompenzációkénti beszámítását tipikusan nem a győztesnek találták ki (hanem csupán a vesztes fél kompenzálására, ami a táblázat esetében az i1-es körzetben 900, az i2-esben 990, valamint az i3-as körzetben 4 szavazat), így ennek célja is végsősoron a politikai stabilitás erősítéseként értékelhető, ugyanakkor a listára leadott szavazatok ilyen felduzzasztása akár nagymértékben is módosíthatja az országos listákra leadott szavazatok részarányait.

Pozitív olvasata lehet azonban a többségi elv meghatározó voltának, hogy a többségi rendszer az ún. medián szavazó¹³ fele tereli a választási győzelemért küzdő két felet, illetve a rendszer csökkenti a szélsőséges csoportok parlamenti képviseletét.

A tiszta többségi rendszerből fakadó egyéb különböző előnyök azonban csupán korlátozottan tudnak érvényesülni az országos lista jelenléte miatt. Egyrészt a stabil kormányzati többség biztosítása (szemben az arányos rendszerből fakadó koalíciós kényszerrel) azért problematikus, mert ha kényszerből áll össze néhány párt egy, az új választási rendszer logikájának megfelelő választási szövetséggé, akkor az azt alkotó alakulatok a választások után ugyanúgy frakciókra szakadhatnak, mintha arányos rendszerben versenyeztek volna. A többségi elv másik előnye pedig, az elszámoltathatóság, megkerülhetővé válik, hiszen a választópolgárok továbbra sem nyúlhatnak bele az előttük lévő listák személyi állományába, hiszen kötött listákra történik a szavazás.

¹² Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. HVG-ORAC, Budapest, 2012., 77. o.

¹³ Mueller: i.m. 85-86. o.